

Kowalski, Janusz

Studencka naukowo-techniczna działalność czasopiśmiennicza w latach 1946-1977

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 22/2, 89-98

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STUDENCKA NAUKOWO-TECHNICZNA DZIAŁALNOŚĆ CZASOPIŚMIENNICZA
W LATACH 1946—1977

(„Wiadomości Naukowe”, „Politechnika”, „Wiadomości Chemiczne”, Dział Młodzieżowy miesięcznika „Architektura”, „Wykusz”)

Rok 1945/46¹ sprzyjał rekonstruowaniu życia po zniszczeniach wojennych. Kształt tym rekonstrukcjom nadawały warunki, w jakich przyszło wówczas działać.

Studenci starsi, tj. począwszy od II roku, stanowili w roku akademickim 1945/46 swoisty konglomerat. Wielu z nich odbyło I rok studiów w roku akad. 1944/45 w Politechnice Warszawskiej z tymczasową siedzibą w Lublinie lub w dwu uniwersytetach lubelskich, inni zaczęli studia za granicą, inni wreszcie pobierali naukę podczas wojny w uczelniach tajnych. Zwykle ich paroletnie postrzępione studia traktowano jako odpowiadające programowi I lub i II roku. Ale pewnego rodzaju elitą wśród starszych studentów byli studenci przedwojenni. Oni pamiętali dawne pisma akademickie² i do nich działalnością swoją nawiązali.

Warunki ówczesne zilustrują sytuacją Politechniki Warszawskiej. Począwszy od połowy marca 1945 r., miała ona trzy siedziby: tymczasową w Lublinie, leżącą w gruzach w Warszawie i urzędową w Łodzi. Wprawdzie z końcem września 1945 r. siedziba lubelska weszła w okres likwidacyjny, ale rozdzielenie na Warszawę (architektura, inżynieria i geodezja) i Łódź (pozostałe wydziały) było nadal groźne dla zwartości uczelni. Dopiero w początkach października 1945 r. zapadła decyzja o uruchomieniu w Warszawie jeszcze w tymże roku wszystkich wydziałów uczelni³.

Długo jednak jeszcze trwało, zanim ściągnęli z powrotem z Łodzi do Warszawy, zresztą nie wszyscy, pracownicy i studenci⁴. Prawie więc równocześnie w Łodzi i w Warszawie powstały studenckie czasopisma naukowo-techniczne.

Trzon powielaczowego pisma „Wiadomości Naukowe”, które pragnęło choć w części wypełnić wojenną lukę w wiadomościach studentów⁵, stanowiły opracowania dokonywane na podstawie literatury obcej lub wręcz tłumaczenia z niej. W podobny sposób czerpano wiadomości do „Kroniki naukowej”, podając je w mi-

¹ Piszę tak, bo raczej latami akademickimi niż kalendarzowymi należy mierzyć dzieje czasopiśmiennictwa studenckiego.

² Niestety, dzieje międzywojennych czasopism akademickich nie zostały dotychczas opracowane.

³ E. Olszewski, *Rozwój Politechniki*, [w:] *Politechnika Warszawska 1915—1965*, Warszawa 1965, s. 115, 118, 121.

⁴ Atmosferę tamtych dni dobrze oddają wspomnienia. Por. I. Boituc-Staszewska i inni, *Tranzjtem przez Łódź*, Łódź 1964.

⁵ *Od redakcji*, „Wiadomości Naukowe”, 1946, nr 1, s. 3.

strzowskiej formie. Tak np. streszczono artykuł z pisma „Dokłady AN SSSR”⁶, informując, że jego autorem „udało się otrzymać zespolone związki platyny z etylenem w kationie”⁷, i podano źródło tej informacji. Takie notatki zachęcały czytelników do sięgnięcia do źródła. A o to przecież chodziło.

Inicjatywa zorganizowania czasopisma „Politechnika” powstała w Bratniej Pomocy Studentów PW już w 1945 r., jednak z braku środków realizacja tego projektu nastąpiła dopiero w lutym następnego roku⁸.

Pierwotnie „pismo miało obejmować swym zakresem tylko Pol[it]echnikę Warsz[awską] i jedynie materiał wykładowy. Objętość przewidziana była na maksimum 20 stron. Tymczasem [...] do pracy redakcyjnej przystąpiły koła naukowe. Przy końcu [prawdopodobnie 24] marca [1946 r.] został uchwalony [...] regulamin ustalający [...] założenia programowe, skład Komitetu Redakcyjnego, jego uprawnień i kompetencje”⁹. W miarę upływu czasu powiększał się zespół redakcyjny, a pismo — poza warszawską — objęło także inne akademickie uczelnie techniczne.

Twórcy „Politechniki” zapowiadali, że chcą: „a) słowem pisany [...] dopomóc w łamaniu trudności w nauce wobec braku skryptów, pomocy naukowych, laboratoriów i warsztatów, b) wcielić w praktykę przesłanki wiedzy teoretycznej słyszanej w audytoriach i dopomagać w zrozumieniu stosownymi przykładami, c) służyć łamami pisma przodującym wiedzą i doświadczeniem siłom naukowym i fachowym w kraju, d) służyć twórczej myśli technicznej, dopomóc młodym siłom nauki spośród studentów i techników, e) przynieść postęp techniki zza granicy, f) między wykłady i ćwiczenia ścisłej nauki wnieść orientację ogólną w dziele odbudowy, organizacji i pracy techniki i przemysłu w kraju, g) wyjść poza mury uczelni i służyć ogółowi techników tymi wiadomościami, które uczelnia studiującym daje, a do czego przy pracy w zawodzie nie mają dostępu, h) orientować [...] studentów w całościach programu i prac uczelni, być stale między nimi w potrzebie nauki, utrzymywać kontakt korespondencyjny, rozwiązywać niejasności, udzielać wskazówek do egzaminów, ćwiczeń, prac naukowych itp.”¹⁰.

Rozwinięcie tych punktów zawierają „Założenia programowe komitetu redakcyjnego »Politechniki«”¹¹. Pomocy w „łamaniu trudności w nauce wobec braku skryptów” nie wyobrażano sobie jako zastępowania „podręcznika na wszystkich wydziałach i wszystkich rocznikach studiów”, bo „wydawnictwo podręczników jest zadaniem Komisji Wydawniczych” Bratniaków poszczególnych uczelni, ale np. jako „publikowanie przez pp. wykładowców tematów specjalnych, nie objętych żadnym istniejącym podręcznikiem, [np.] z racji charakteru nowości technicznej lub naukowej zagadnienia”. Przenoszenie postępu techniki zza granicy miało polegać na publikowaniu „prac omawiających [...] nowości nauk technicznych, urządzeń, wynalazków itp., stosowanych za granicą lub [...] opracowanych w kraju [...] a dotąd nie publikowanych lub nie stosowanych”¹².

Zeszyty „Politechniki” podzielone były na część artykułową i dział informa-

⁶ A. D. Gieldman, E. A. Miejlach, *K potuczeniju kompleksnych sojedinenij platiny s etilenom w kationie*, „Dokłady Akademii Nauk SSSR”, 1946, t. LI, nr 3, s. 203.

⁷ „Wiadomości Naukowe”, 1946, nr 1, s. 23.

⁸ *Protokół z obrad Zjazdu Redakcyjnego w dn. 7 VII [1946]* (dalej: *Zjazd Redakcyjny...*) zał. 1: [S. Michnowski], *Sprawozdanie Komitetu Redakcyjnego za okres od 1 II [1946], do chwili obecnej [tj. 7 VII 1946]*, s. 1. Archiwum Politechniki Krakowskiej, fasc. A. 209.

⁹ Tamże.

¹⁰ *Od redakcji*, „Politechnika”, 1946, z. 1, s. 2.

¹¹ *Zjazd Redakcyjny...*, zał. 2: T. Sobociński, *Założenia programowe Komitetu Redakcyjnego „Politechniki”*.

¹² Tamże, s. 2—3.

cyjny. Artykuły publikowali głównie profesorowie i asystenci, cała prawie reszta natomiast była dziełem studentów.

Od początku organizowania się redakcji zdawano sobie sprawę, że studenckie czasopismo naukowo-techniczne potrzebne jest nie tylko studentom PW i że baza czytelnicza, jaką oni mogą stanowić, nie wystarczy dla utrzymania pisma, którego samodzielność finansowa była w ówczesnych warunkach możliwa „przy dojściu do nakładu ponad 6000 egzemplarzy”¹³. Zwołano więc do Warszawy na 7 VII 1946 r. zjazd przedstawicieli organizacji bratniackich wszystkich krajowych akademickich uczelni technicznych, na którym podpisany został akt otwarcia ekspozytur redakcyjnych¹⁴. Ich zadaniem było zbieranie artykułów i notatek oraz kolportaż i propagowanie pisma, a także czynienie starań w swoich uczelniach o subwencje.

Założyciel pisma, Tadeusz Sobociński, zdołał wydać tylko trzy zeszyty. 13 XII 1946 r. wybory wyłoniły nowego redaktora naczelnego, którym został Stanisław Michnowski, sprawujący tę funkcję do 31 III 1947 r. Dokonał on znacznych uzupełnień Komitetu Redakcyjnego, zadbał o finanse, zebrał materiał do kolejnych zeszytów, po czym przekazał pałeczkę Zdzisławowi Kowalewskiemu.

Redakcja pod jego kierunkiem tak tłumaczy przerwę w wydawaniu pisma: „Brak dostatecznej ilości papieru, brak środków transportowych, brak odpowiednio wyposażonych drukarni i wykwalifikowanych sił fachowych — oto są [...] trudności, w które obfitował szczególnie okres ostatnich kilku miesięcy. Wywarły one ujemny wpływ na życie prasy technicznej, nie tylko krajowej, lecz również zagranicznej (Francja, Anglia), zawsze od naszej bogatszej i mniej przez zawieruchę wojenną zdewastowanej. Ponadto jako młode, początkujące pismo mieliśmy swoje specyficzne kłopoty organizacyjne, a przede wszystkim finansowe”¹⁵. Szczególnie typowy w tym okresie trwania pisma jest zeszyt 5—6 (V—VI 1947).

Kolejne przesilenie następuje pod koniec wakacji 1947 r. Nowy (od 10 X 1947 r.) redaktor naczelny, Jerzy Antoniewicz, znów uzupełnia Komitet Redakcyjny i śmieje się do autorów pozapolitechnicznych. Np. w zeszycie 9—10 (XI—XII 1947) publikowali swe prace S. Parnicki-Pudełko z Uniwersytetu Wrocławskiego i W. M. Ścisłowski z Uniwersytetu Warszawskiego.

To wykraczanie poza środowiska politechniczne nie było przypadkowe. Podczas zjazdu redakcyjnego 7 VII 1946 r. „podkreślono dwojakie znaczenie [„Politechniki”] — jako środka pomocy w studiach [...] i propagowania zrozumienia doniosłości techniki w życiu społeczeństwa”¹⁶.

Czasopismo nie mogło zastąpić podręczników. Chodziło zresztą o to, aby pismo było kupowane i czytane np. przez studentów chemii nie tylko z powodu jednego chemicznego artykułu, ale i dla innych pozycji. Wyściem idealnym byłoby, gdyby poszczególne artykuły były z pogranicza dwu lub więcej dziedzin, z których tylko jedna musiałaby być dziedziną techniki. Ideału tego nie zdołano wpra-

¹³ Zjazd Redakcyjny..., zał. 5.

¹⁴ Zjazd redakcyjny „Politechniki”, „Politechnika” 1946, z. 2, s. 85. Także Zjazd Redakcyjny..., s. 1 i zał. 5, gdzie podano, że w zjeździe uczestniczyła także „delegatka Międzynarodowego Komitetu Pomocy Młodzieży w Polsce p. [Phyllis I.] Farley”. Chodzi tu chyba o International Student Service (ISS) lub o World Student Relief (WSR). Pozytywnym echem pobytu Ph. I. Farley w Polsce był jej głos podczas XII dorocznej konferencji ISS w lipcu 1947 w Aarhus w Danii, gdzie „Executive Committee WSR przydzielił [polskim studentom] na najbliższy kwartał [...] 40 000 franków szwajcarskich [Rumunia — 40 000, Jugosławia — 40 000, Włochy — 20 000], obiecując specjalne zwrócenie uwagi na naszą akcję wydawniczą (matryce, powielacze)”. I. Gawlikówna, *Studencka Liga Narodów, Aarhus (Dania)*, „Przegląd Akademicki”, 1947, nr 7, s. 8. Por. też: K. Dzielski, *International Student Service*, tamże, nr 2, s. 21.

¹⁵ Od redakcji, „Politechnika”, 1947, z. 4, s. 122.

¹⁶ Zjazd Redakcyjny...

wdzie osiągnąć, ale np. większość pozycji zeszytu 1—2 (I—II 1948) miała wielostronny charakter. Przeglądając dzisiaj komplet zeszytów „Politechniki”, takie właśnie artykuły najszybciej sobie przypominam. Widocznie, kiedy czytałem je przed laty, najbardziej utkwiły mi w pamięci.

Około 1 VI 1948 r. Jerzy Antoniewicz wyjechał do USA, zaś redaktorem naczelnym na ten czas został Zdzisław Majewski. Gdy po 7 miesiącach J. Antoniewicz wrócił do kraju, już pisma podźwignąć nie zdołał.

Zeszyty „Politechniki”, o formacie A4, liczą 448 stron druku (pomijam strony z ogłoszeniami i zadrukowane okładki). Znalazło się na nich: 16 not o charakterze artykułów wstępnych — wspomnień pośmiertnych oraz innych pozycji nie blokowanych w dziale informacyjnym, 65 pozycji artykułowych, 85 pozycji w dziale „Nowości nauki i techniki” i 91 stron działu informacyjnego.

Najwięcej artykułów i innych pozycji pochodziło z Warszawy. Z terenu działania ekspozytur 8 artykułów dostarczył Gdańsk, oraz 7 Wrocław i Kraków (razem obydwie ekspozytury).

Zawartość pisma wypełnili w 65% autorzy niestudenci, w 35% — studenci, natomiast jego redagowanie znajdowało się wyłącznie w rękach studenckich. Licząc razem autorów, redaktorów, pracowników administracji i akwizytorów ogłoszeń, można szacunkowo przyjąć, że zaangażowanych przy tym było ok. 100 studentów.

„Politechnika” była ewenementem na tle czasopism studenckich swojego czasu, o czym świadczy choćby współczesne o niej zdanie: „Trzy wydane dotychczas numery ustaliły »Politechnice« opinię poważnego czasopisma naukowego”¹⁷. Korzystnie rysuje się także na tle ówczesnych czasopism ogólnotechnicznych i specjalistycznych, w czym głównie zasługa jej autorów. Upadek pisma był następstwem zaczynającego się od 1949 r. likwidowania czasopism studenckich¹⁸, ogałacania Bratnich Pomocy z ich przybudówek, aby mieć klarowniejszą sytuację przed unifikacją ruchu studenckiego. Dzisiaj widać wyraźnie, że upadek ten był zwiastunem regresu w działalności naukowej studentów. Odnowienie tej działalności nastąpiło po 1956 r.¹⁹, ale wraz z tym nie odrodziła się „Politechnika”.

Czasopismem cokolwiek młodszym od „Politechniki” był miesięcznik „Wiadomości Chemiczne”. Chemia była jednym z tych wydziałów Politechniki Warszawskiej, których reaktywowania w stolicy zrazu nie przewidywano²⁰, projektując przenieśnienie Wydziału Chemicznego do Łodzi²¹. Jakkolwiek zamysłów tych nie udało się w pełni zrealizować, to jednak tendencja, aby w Warszawie znajdowały się na razie tylko „osoby bezpośrednio związane z samą odbudową stolicy”²², wzmocniła tworzone właśnie uczelnie łódzkie, w tym przewidywane tam, zarówno w Politechnice, jak i w Uniwersytecie, chemiczne kierunki studiów.

To czasowe osłabienie chemicznego środowiska warszawskiego zaznaczyło się też w „Politechnice”, w której jedynym nie obsadzonym w 1946 r. działem merytorycznym była właśnie chemia.

„Wiadomości Chemiczne” wkraczały na szlak przetarty przez „Wiadomości

¹⁷ A. Gwiżdż, *Przegląd prasy akademickiej*, „Przegląd Akademicki”, 1947, nr 1, s. 30.

¹⁸ A. K. Waśkiewicz, *Zjawisko: prasa studencka* (cz. I), „Student”, 1971, nr 15/53, s. 11.

¹⁹ *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918—1970*, Warszawa 1971, s. 32.

²⁰ Olszewski, *op. cit.*, s. 115—120.

²¹ T. Urbański, S. Weychert, W. Dahlig, *Wydział Chemiczny, [w:] Działalność Politechniki Warszawskiej w Polsce Ludowej 1945—1955*, Warszawa 1956, s. 199.

²² Olszewski, *op. cit.*, s. 115.

Naukowe”, a twórcy pisma mogli liczyć na przychyłność władz uczelni i czytelników.

W okresie od ok. 25 VI do ok. 25 VIII 1946 r. przebywała w Danii wycieczka profesorów i asystentów oraz ok. 200 studentów chemików z Warszawy (UW i PW), Łodzi (UŁ i PŁ) i z Gdańska (PG). W czasie dwumiesięcznych kontaktów przedstawiciele różnych środowisk akademickich powstał projekt stworzenia organizacji (federacji) studenckich kół chemików, która powołana została do życia 27 października tegoż roku w Łodzi jako Komitet Studenckich Kół Chemicznych (KSKCh) w Polsce. W statucie Komitetu przewidziano „wydawnictwo wspólnego naukowego czasopisma chemicznego”²³ — „Wiadomości Chemicznych”.

„Wiadomości” startowały ambitnie. Henryk Buchowski zwerbował do Komitetu Redakcyjnego sześćoro profesorów, później Komitet rozrósł się do 19 profesorów. Prof. dr. A. Dorabialska, członkini Komitetu, tak przedstawiała trzy grupy celów periodyku: a) zaspokajanie potrzeb umysłowych młodzieży chemicznej poprzez umożliwienie jej, za pośrednictwem pisma, „śledzenia dróg rozwojowych współczesnej chemii”, b) służenie za trybunę, z „której szczerze i odważnie będzie można poruszyć każde zagadnienie” codziennego życia studentów chemii, c) podnoszenie moralnego „poziomu studenta polskiego, jako chemika i jako człowieka”, powodowanie, żeby wkładał on w pracę szczerzy zapał i bezinteresowne idee²⁴.

Składały się na „Wiadomości” artykuły, kronika naukowa, zawierająca głównie informacje zaczerpnięte z czasopism zagranicznych, przeglądy tych czasopism, recenzje książek, kronika akademicka i listy do redakcji.

Podczas obrad I Kongresu Polskiej Nauki (Warszawa, 29 VI—2 VII 1951) określono „Wiadomości Chemiczne” jako „pismo przeznaczone przede wszystkim dla młodzieży, którego głównym zadaniem był druk artykułów z postępów chemii czystej i stosowanej na dobrym poziomie naukowym, ale dostępnym dla studentów. »Wiadomości Chemiczne« zorganizowały opracowanie szeregu referatów na temat chemii i fizjologii poszczególnych witamin, które ukazywały się w kolejnych zeszytach czasopism. Zbiór tych referatów w wydaniu książkowym stanowi pierwszą większą publikację z dziedziny witamin w języku polskim”²⁵.

We wszystkich pismach związanych z uczelniami wyższymi poczesne miejsce zajmują wypowiedzi dotyczące programu studiów danej dziedziny wiedzy, toteż i redakcja „Wiadomości” rozpisała w 1947 r. ankietę pt. „Chemia na Politechnice a na Uniwersytecie”²⁶, na którą odpowiedziało siedmioro profesorów. W ankiecie przytoczono ponadto obszernie wyjątki pewnego dawnego artykułu²⁷.

Początkowo ukazywały się „Wiadomości” regularnie, kryzys organizacyjny nastąpił dopiero w 1949 r., kiedy to — począwszy od z. 9—12/33—36 (IX—XII 1949) — pismo przejęło Polskie Towarzystwo Chemiczne. Jego studencki rodowód zaznaczano do z. 3—4/39—40 (III—IV 1950) przez przyznawanie studentom prenumeraty ulgowej.

²³ Komitet Studenckich Kół Chemicznych w Polsce, „Wiadomości Chemiczne”, 1947, z. 1, s. 15.

²⁴ A. Dorabialska, *Zamiast słowa wstępnego*, tamże, s. 1.

²⁵ W. Polaczkowa, *Polskie piśmiennictwo chemiczne w zakresie chemii i technologii organicznej*, tamże, 1951, z. 1—3/49—51, s. 124 oraz *I Kongres Nauki Polskiej*, Sekcja Chemii i Technologii Chemicznej. Referat Podsekcji Chemii i Technologii Organicznej. Seria VII, z. 2, Warszawa 1951, s. 24. Praca *Witaminy* (pod red. A. Dmochowskiego, W. Polaczkowej, B. Skarżyńskiego, Łódź 1949) ukazała się nakładem „Wiadomości Chemicznych”, a następnie weszła do wydawnictwa *Chemia i technika* (t. 6, cz. I: *Witaminy*, Warszawa 1950).

²⁶ *Chemia na Politechnice a na Uniwersytecie*, „Wiadomości Chemiczne”, 1947, z. 7—9, s. 26.

²⁷ „Wiadomości Chemiczne”, 1948, z. 2/14, s. 46—47 oraz M. Centnerszwer, *Uniwersytet czy Politechnika*, „Kwartalnik Chemiczny”, 1932, z. 1/3, s. 1—5.

Zeszyty „Wiadomości Chemicznych” w czasie gdy ukazywały się jako organ KSKCh, liczą 424 strony druku formatu A4 i 208 stron formatu B5. Znalazło się na nich 5 not o charakterze pozycji wstępnych, 79 artykułów, 9 wypowiedzi o programach nauczania chemii oraz 131 kronikarskich notatek naukowych. Sześciokrotnie podano spisy i dokonywano przeglądów czasopism naukowych. Zamieszczono 23 recenzje nadesłanych książek. Sprawy studenckie zawarte były w 13 kronikach akademickich i w 10 listach do redakcji.

Najwięcej artykułów i innych pozycji dostarczyła Łódź. Z innych chemicznych ośrodków akademickich 14 artykułów, wypowiedzi i listów pochodziło z Warszawy, 8 z Krakowa, 5 z Torunia, po 4 z Gliwic i z Poznania, 3 z Lublina, 2 z Gdańska i 1 z Wrocławia.

Merytoryczną objętość „Wiadomości Chemicznych” wypełnili w 72% autorzy niestudencyjni, zaś w 28% — studenci, przy czym w roku 1949 proporcje te były jeszcze bardziej dla studentów niekorzystne: 85% i 15%. Charakter pisma wyraźnie więc ewoluował od półstudenckiego do niestudenckiego. Jego przekazanie Polskiemu Towarzystwu Chemicznemu, co formalnie nastąpiło 15.V 1950 r.²⁸, było konsekwencją tej ewolucji.

Owoce kolejnej działalności czasopiśmienniczej był Dział Młodzieżowy miesięcznika „Architektura”.

Na początku 1951 r. miał miejsce w Warszawie I Ogólnopolski Pokaz Projektów Architektury. Studenci J. Łoziński, E. Kopciński, A. Świdwiński, W. Szober, J. Topczewski i M. Witwicki podjęli się przygotować jeden z referatów, którego skrót zamieszczony został w „Architekturze”²⁹. Taki był początek współpracy studentów architektury Politechniki Warszawskiej z tym pismem.

Problemowi kształcenia architektów dotychczas „niewiele poświęcały miejsca zespoły redakcyjne [...] miesięczników »Architektura«, »Miasto« i tygodnika »Stolica«. Publikowany w tych pismach materiał [...] w sposób niekompletny ukazywał stan i zakres nauczania. Jednostronność tego obrazu pogłębiał brak kontaktu z pozawarszawskimi ośrodkami szkolenia architektonicznego”³⁰. Likwidacja tego mankamentu czasopism architektonicznych i urbanistycznych, a przynajmniej „Architektury” — oto cel, jaki postawili sobie młodzieżowi korespondenci pisma.

Przed wszystkim nawiązali oni kontakt z pozawarszawskimi ośrodkami szkolenia architektów, skąd napływały korespondencje i artykuły. Prace te, dotyczące głównie kształcenia architektów, ukazywały się w „Architekturze” do końca 1952 r.

Studenci pojawili się znowu na łamach „Architektury” dopiero w 1966 r. Nastąpiło to, gdy na przełomie lat 1965/66 redakcję organu SARP obejmował docent Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej Tadeusz Przemysław Szfer, z którego inicjatywy powstał w piśmie redagowany przez studentów dział pn. „Kolumna studencka »Wykusz«”.

Zespół redakcyjny składał się początkowo tylko ze studentów WA PK. Później dochodzili do niego także studenci-architekci i architekci wewnątrz kolejno z Warszawy, Gdańska, Wrocławia, Gliwic, Szczecina, Poznania i Łodzi.

Twórcy „Wykusza” zapowiadali w numerze 1 (III 1966), że publikować będą „materiały obejmujące [...] całokształt zagadnień architektury, m.in. charakter i organizację [...] studiów (widziane oczami studenta i absolwenta), prace o kołach naukowych, reportaże z wyjazdów zagranicznych, osobiste osiągnięcia, np.

²⁸ Polackowa, *op. cit.* (przypis).

²⁹ A. Kotarbiński, *Dyskusja młodzieżowa na I Ogólnopolskim Pokazie Projektów Architektury*, „Architektura”, 1951, nr 5—6/43—44, s. 209—211.

³⁰ W. Szober, *Kronika działu młodzieżowego*, tamże, nr 10/48, s. 331.

w zakresie grafiki, fotografiki, rzeźby itp." Zrazu teksty o organizacji studiów architektonicznych redagowane były ostrożnie i ogólnikowo, wkrótce jednak od takich eufemistycznych zwrotów, jak np. że „coś w [...] kolejności nauczania [architektury] jest nie najlepiej”⁸¹, przeszło pismo do wniosków zmierzających do uwspółcześnienia programu nauczania⁸². Długo przyszło jednak czekać autorom tych artykułów na pierwszy głos pracownika uczelni nawiązujący do ich żądań⁸³.

Druga grupa artykułów „Wykusza” dotyczyła pracy kół naukowych. Cykl tego typu sprawozdań rozpoczęła relacja z obozu badawczego koła naukowego przy Katedrze Planowania Przestrzennego WA PK w Zbyszycach nad Jeziorem Rożnowskim, zamieszczona już w numerze 1 (III 1966).

Sporo miejsca przeznaczala „Architektura” na publikowanie projektów architektonicznych. *Mutatis mutandis* „Wykuszu” publikował projekty dyplomowe i kursowe adeptów architektury, już pierwszą taką publikacją w numerze 1 wykraczając poza krakowskie i poza politechniczne opłotki.

Wkrótce zespół redakcyjny „Wykusza” rozszerzył się; co zmusiło kierownictwo pisma do określenia metody pracy; dokonywano tego na semestralnych zjazdach zespołu redakcyjnego. I zjazd (Kraków, 27—28 V 1966) stwierdził, że „Wykuszu” „powinien posiadać [...] cechy magazynu publicystycznego. [...] Wiąże się z tym konieczność oddawania priorytetu artykułom problemowym i dyskusyjnym przed artykułami typu monograficznego”⁸⁴.

Zjazdy redaktorów „Wykusza” nie były jedynymi formami kontaktu studentów architektury. Prócz nich odbywały się, począwszy od 1967 r., programowe (w odróżnieniu od dawnych, zlepionych zwykle z różnych referatów)⁸⁵ sesje naukowe studentów architektury. Inicjatorem i głównym organizatorem IA i IB (nadając tym sesjom taką numerację, ponieważ organizatorzy kolejnej sesji <Gliwice 22—24 X 1970> określili ją omyłkowo jako II sesję i omyłkowa ta numeracja była kontynuowana) ogólnopolskich sesji (Gdańsk 4—6 V 1967 i 6—9 XI 1969) była gdańska redakcja „Wykusza”⁸⁶. Podobnie walnymi organizatorami pozostałych sesji i innych ogólnopolskich spotkań studentów architektury byli redaktorzy „Wykusza”⁸⁷. Niektóre wypowiedzi, wygłoszone podczas poszczególnych sesji, refleksje na temat sesji i merytoryczne z nich sprawozdania były w piśmie drukowane, a nawet stawały się osnową dyskusji⁸⁸.

⁸¹ Z. Lewczuk, *Miejsce na ziemi*, „Wykuszu”, 1966, nr 1, s. 137.

⁸² M. Hagmajer, *Student niezainteresowany*, tamże, nr 3, s. 266. Programem studiów architektonicznych zajął się także II Zjazd Zespołów Redakcyjnych „Wykusza” (Warszawa, 11—13 XI 1966), który podkreślił „konieczność dokonania zmian w [...] programie studiów architektonicznych” (tamże, nr 8, s. 546). Por. także m.in. artykuły w „Wykuszu” z 1967 i 1968 r.: M. Hagmajer, *Przez wzgląd na epokę*, 1967, nr 9—10, s. 38; A. Boratyński, *Kiedy zaczniemy studiować architekturę*, cz. I, nr 12—13, s. 125; W. Romański, *Problemy i postawy*, nr 17, s. 393; M. Hagmajer, *Naukowe podstawy architektury socjalistycznej*, nr 19, s. 447; A. Boratyński, *Kiedy zaczniemy studiować architekturę*, cz. II, nr 20, s. 521; S. Gzell *Architektura i historia*, 1968, nr 21—22, s. 45; A. Boratyński, *Manifest redakcji kolumny studenckiej „Wykuszu”*, nr 24, s. 135.

⁸³ A. Znojkiwicz, *Wykuszuowe refleksje*, tamże, 1968, nr 28, s. 291.

⁸⁴ Zjazd zespołu redakcyjnego, tamże, 1966, nr 6, s. 441. Relacje z dalszych zjazdów ukazały się w następujących numerach „Wykusza”: 8, s. 546; 16, s. 339; 23, s. 89; 28, s. 289; 36, s. 116; 44, s. 37; 61, s. 37; 63, s. 123; 66, s. 270; 68, s. 365; 72, s. 92; 77, s. 365; 82, s. 125; 85, s. 279.

⁸⁵ Por. W. Seruga, *Ogólnopolska sesja studenckich kół naukowych wydziałów architektury*, „Wykuszu”, 1966, nr 6, s. 441.

⁸⁶ J. Nekanda-Trepka, *Kroki we mgle*, tamże, 1968, nr 24, s. 133, 135. Informację o IB sesji dał mi jej przewodniczący Feliks Pankau.

⁸⁷ Spotkania te wymienia A. Boratyński, *O współpracy studentów architektury*, „Wykuszu”, 1969, nr 41, s. 361.

⁸⁸ Przykłady takiej dyskusji: Hagmajer, *Naukowe podstawy...*; A. Szym-ski, *Studencki ruch naukowy*, „Wykuszu”, 1968, nr 24, s. 134; J. Stankiewicz,

Zapoznanie się z dziejami „Wykusza” sugeruje podział ich na trzy okresy.

W okresie I (1966—I 1970, może z przedłużeniem do III 1970) ukształtowały się cele, profil i metoda pracy pisma. Było ono wówczas katalizatorem procesu uświadamiania sobie przez studentów architektury z różnych ośrodków ich jedności, co zaowocowało powstaniem Rady Ogólnopolskiej Studentów Architektury³⁰, której kontynuatorem był Komitet Koordynacyjny Studentów Architektury⁴⁰. W okresie tym wymieniano przy czołówce kolumny zespoły redakcyjne działające przy poszczególnych RW ZSP.

W okresie II (II 1970—1972) zaniechano początkowo (do 1971) tego zwyczaju, wskutek czego studenci twórcy „Wykusza” pozbawieni zostali należnej im z tego tytułu satysfakcji. Pewną poprawę sytuacji przyniosło dopiero zerwanie z anonimowością korespondentów „Wykusza” w 1972 r. Zjazdy XI (Warszawa 18—19 VI 1971) i XII (Kraków, 11—13 XI 1971) wypełniła troska o podniesienie poziomu publikowanych materiałów⁴¹. Niemniej także zjazdy następne: XIII (Szczecin, 24—25 III 1972) i XIV (Wrocław, 1 XII 1972) nisko oceniły poziom pisma i dały wyraz nadziei, że „poziom publikacji zamieszczany w »Wykuszu« wydatnie się podniesie”⁴².

Nastąpiło to w III okresie (1973—1975), gdy stroną dominującą stali się znów studenci, a kolumna upodobniła się do tej z okresu I.

W ciągu 10 lat, tj. do numeru 96 włącznie, na 466 stronach druku formatu B4 znalazło się w „Wykuszu” 85 notatek, tj. not, komunikatów itp. zawiadomień, oraz 341 pozycji artykułowych: artykułów, referatów, refleksji, felietonów, reportaży, publikacji projektów, wywiadów i sprawozdań. 89% pozycji artykułowych wyszło spod piór studentów, a autorami 11% pozycji tego typu byli niestudenci.

Aktywność poszczególnych środowisk zobrazują trzema liczbami: autorów-studentów, napisanych przez nich pozycji artykułowych oraz przygotowanych przez te środowiska „własnych” numerów⁴³. Oto te liczby: Kraków — 68, 126, 18; Warszawa — 36, 53, 10; Gdańsk — 25, 56, 6; Wrocław — 12, 22, 5; Gliwice — 12, 25, 4; Szczecin — 5, 4, 0; Poznań — 3, 4, 0; Łódź — 2, 2, 0. Porównując te dane z liczebnością poszczególnych środowisk⁴⁴ i z okresem ich działalności w piśmie, aktywność w nim ośrodków kształcenia architektów można uszeregować następująco: Kraków, Gdańsk, Gliwice, Warszawa, Wrocław i Szczecin.

Przytoczonymi wyliczeniami można by podsumować działalność „Wykusza”.

Głos niestudenta na temat studenckiego ruchu naukowego, tamże; A. Boratyński, *Manifest redakcji kolumny studenckiej „Wykusza”*, tamże, s. 135; A. Szym-ski, *Studencki ruch naukowy*, tamże, 1969, nr 36, s. 113.

³⁰ Boratyński, *O współpracy... oraz Regulamin Rady Ogólnopolskiej Studentów Architektury*, tamże, 1969, nr 43, s. 475.

⁴⁰ J. Korzeń, *Komitet Koordynacyjny Studentów Architektury*, tamże, 1973, nr 77, s. 368.

⁴¹ *Komunikat*, tamże, 1972, nr 61, s. 37 i J. Korzeń, *Kształtowanie i ochrona środowiska na obszarach zurbanizowanych*, tamże, nr 63, s. 123.

⁴² XIII Zjazd Korespondentów „Wykusza”, tamże, nr 66, s. 270.

⁴³ Tj. całkowicie wypełnionych materiałami autorów z danego środowiska lub numerów redakcyjnie przygotowanych przez dany zespół redakcyjny pisma.

⁴⁴ Wobec braku w publikacjach statystycznych danych dotyczących liczby studentów poszczególnych kierunków studiów w poszczególnych uczelniach proporcje wielkości politechnicznych studenckich środowisk architektonicznych przyjąłem wg obliczeniowych godzin zajęć (poza wykładami) podanych w publikacji Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Departamentu Studiów i Badań Technicznych: *Ocena stonnia nauczycieli akademickich w wyższych szkołach technicznych oraz projekt potrzeb w tym zakresie dla zabezpieczenia zadań dydaktycznych. Studia, analizy, opracowania*, XI 1975, nr 6, zał. nr 2: *Bilans kadr nauczycieli akademickich wyższych szkół technicznych według dyscyplin naukowych (stan na VI 1975)*, tablica pt. *Architektura i urbanistyka*, dane z rubr. 4. Proporcje liczb studentów w uczelniach plastycznych przyjąłem szacunkowo.

Jakkolwiek był w dziejach pisma i okres IV (1976 — X 1977), to jednak budzi wątpliwość, czy był wówczas „Wykusz” pismem studenckim, czy tylko działem organu SARP, w którym zamieszczano także studenckie artykuły.

W latach 1966—1975 nie było, i nie ma w Polsce nadal, drugiego artystycznego, naukowego czy naukowo-technicznego pisma, które by otworzyło łamy dla stałej studenckiej działalności czasopiśmienniczej, tak jak to zrobiła w owym czasie „Architektura”. Także w zagranicznych czasopismach architektonicznych nie spotkałem odpowiednika „Wykusza”.

Organ naszych studentów architektury i architektury wnętrz był więc ewenementem na skalę ogólnopolską i prawdopodobnie na skalę światową. Jego profil, metoda pracy, utrzymywany przez prawie całe dziesięciolecie wysoki poziom i oddziaływanie na czytelników-studentów powodują, że pismem tym jego twórcy mogą się szczycić i stawiać je za wzór innym środowiskom studenckim oraz innym czasopismom krajowym, a także zagranicznym odpowiednikom organu Stowarzyszenia Architektów Polskich.

ANEKS

NOTY BIBLIOGRAFICZNE

1. „Wiadomości Naukowe”. Czasopismo poświęcone sprawom nauki i techniki. Miesięcznik wydawany nakładem Bratniej Pomocy Studentów Politechniki Łódzkiej. Redaguje Komitet [Roman Mierzecki (redaktor naczelny), Jerzy Jerzykiewicz, Henryk Markiewicz, Anatol Rusinowski]. Łódź, 15 V 1946 — I—II (faktycznie 7 V) 1947. 30×21 cm. Nr 1 — 6—7, ss. 25, 27 lub 39 (nr 6—7. Nakład 100. Powielacz tuszowy z klisz woskowych.

Od nr. 6—7 (I—II 1947): Organ kół naukowych studentów Politechniki Łódzkiej. Redaguje Komitet [Roman Mierzecki (redaktor naczelny), Sławomir Zduń, Hanna Maresz].

2. „Politechnika”. Czasopismo naukowo-techniczne studentów Politechniki Warszawskiej. Miesięcznik. Wydawca: Komitet Redakcyjny przy Kołach Naukowych i Tow[arzystwach] Br[atniej] Pom[ocy Studentów] Politechniki Warszawskiej. Warszawa, V 1946 — V—VI 1948. 30×21 cm. Nr 1 — 5—6/15—16, ss. 36. Nakład 2000.

Od nr. 2 (VI—VII 1946): ss. 50. Nakład 3000.

Od nr. 3 (VIII—IX 1946): Czasopismo naukowo-techniczne studentów politechnik krajowych. Wydawca: Komitet Redakcyjny przy Kołach Naukowych i Tow[arzystwach] Br[atniej] Pom[ocy Studentów] politechnik krajowych, ss. 32—48.

3. „Wiadomości Chemiczne”. (Nota dotyczy okresu studenckiego pisma. Pominęto w niej członków Komitetu Redakcyjnego.) Organ Komitetu Studenckich Kół Chemicznych w Polsce. Miesięcznik. Wydawca: Komitet Studenckich Kół Chemicznych w Polsce. Przewodnicząca Komitetu Redakcyjnego: prof. kand. A[nn]a Chrzęszczewska. Redaktor z ramienia Komitetu Studenckich Kół Chemicznych w Polsce: Henryk Buchowski. [Ponadto w redakcji: Irena Janasik — sekretariat, Bohdan Oprządek — administracja, Roman Mierzecki — najaktywniejszy korespondent działu kronikarskiego.] Łódź, I 1947 — VI—VIII 1949. 30×21 cm. Nr 1 — 6—8/30—32, s. 16 (numery pojedyncze). Nakładu nie podano.

Od nr. 10 (X 1947): ss. 24 (numery pojedyncze).

Od nr. 2/14 (II 1948) redaktor odpowiedzialny Zbigniew Schabowski.

Od nr. 3/15 (III 1948) redaktor Henryk Buchowski, redaktor odpowiedzialny Zbigniew Schabowski.

Od nr. 1/25 (I 1949) [redaktor techniczny Ryszard Grochowski]. 24×17 cm. Ss. 48 (dalej objętość zmienna).

Od nr. 2—3/26—27 (II—III 1949): nakład 3000.

4. Dział Młodzieżowy miesięcznika „Architektura” istniejący w numerach 5—6/43—44 (V—VI 1951) — 12/62 (XII 1952). Stali korespondenci: Jerzy Łoziński, Wincenty Szober, Jerzy Zawistowski.

Od nr. 7/45 (VII 1951) dochodzi Edward Kopciński.

Od nr. 1/51 (I 1952) stali korespondenci: Wincenty Szober, Stanisław Staszewski.

5. „Wykusz” (W nocie podano tylko część nazwisk). Kolumna studencka. Miesięcznik. Redaguje zespół przy RW ZSP na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Przewodniczący zespołu Andrzej Boratyński. Kraków, III 1966 — I 1970; Warszawa, II 1970 — 1971; Kraków, 1972 — VIII 1975; Warszawa, 1976 — IX—X 1977. 32×23 cm. Nr 1 — [106], ss. 1/3 — 9. Dodatek niesamoistny do miesięcznika „Architektura”. Wydawnictwo „Arkady”.

Od nr. 4 (VII 1966) sekretarz Zygmunt Lewczuk.

Od nr. 21—22 (I 1968) sekretarz Jacek Orłowski. Stały delegat w kolegium red. „Architektury” Michał Haggmajer.

Od nr. 24 (III 1968): Redagują zespoły przy RW ZSP wydziałów architektury [politechnik] i [wydziałów architektury wnętrz] wyższych szkół plastycznych.

Od nr. 25—26 (IV—V 1968): Redaguje zespół przy RW ZSP na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

Od nr. 28 (VII 1968): Redagują zespoły przy RW ZSP wydziałów architektury [politechnik] i [wydziałów architektury wnętrz] wyższych szkół plastycznych.

Od nr. 30 (IX 1968) sekretarz Zenon Remi. Stali delegaci w kolegium red. „Architektury”: M. Haggmajer, Jerzy Szczepanik-Dzikowski.

Od nr. 34—35 (I 1969) redaktor A. Boratyński.

Od nr. 38 (V 1969) stały przedstawiciel w kolegium red. „Architektury” J. Szczepanik-Dzikowski.

Od nr. 40 (VIII 1969) sekretarz Jeczek Lenda.

Od nr. 44 (I 1970) przedstawiciel w kolegium red. „Architektury” Krzysztof Ozimek.

Od nr. 45 (II 1970): Redagują zespoły przy RW ZSP wydziałów architektury politechnik i [wydziałów architektury wnętrz] wyższych szkół plastycznych. Redaktor kolumny studenckiej A. Boratyński. Brak pozostałych danych.

Od nr. 46 (III 1970) redaktor kolumny studenckiej A. Boratyński. Brak pozostałych danych.

Od nr. 47 (IV—V 1970) brak danych.

Od nr. 61 (I 1972): Redagują zespoły korespondentów przy RU ZSP politechnik i wyższych uczelni plastycznych, działające na wydziałach architektury, architektury wnętrz i form przemysłowych.

Od nr. 71 (I 1973): Redagują zespoły korespondentów przy RU ZSP politechnik i wyższych uczelni plastycznych, działające na wydziałach architektury i projektowania plastycznego. Redaktor kolumny Janusz Korzeń.

Nr 89 nie ukazał się. Można traktować nr 90 jako nr [89—]90 (XI—XII 1974).

Nr 91 (I—II 1975) jest wkładką (dwustronnym plakatem). 64×45 cm. Brak pozostałych danych.

Od nr. 92 (III 1975) redaktor kolumny Anna Franta.

Od nr [97] (I 1976) brak danych.